

Inleiding

Aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw werd er nogal veel onderzoek gedaan naar het leven en gewoonte in het land van de Bijbel. De resultaten werden tevens vergeleken met citaten en beschrijvingen uit de Bijbel, in het bijzonder met de boeken van het Oude Testament. Heel veel beschrijvingen bleken overeen te stemmen, met de bevindingen uit de gemaakte studies. Hieruit kon men de conclusie trekken, dat er in de voorgaande drieduizend jaar niet ècht veel veranderd was! Zo kon er een redelijk beeld geschetst worden van de oude Bijbelse tijden.

In de onderwerpen, die op deze site te zien (zullen) zijn, wordt een poging gedaan, om dit beeld te tonen. Door enigszins op de hoogte zijn van de cultuur uit die dagen, zullen teksten uit "Het Boek" vaak beter begrepen (kunnen) worden. Immers, de schrijvers van de Bijbel waren geboren en getogen in het Midden Oosten en dus "kinderen" van die cultuur en van die tijd!

Als bron is onder andere gebruik gemaakt van de boeken "Manners and Customs of Bible Lands" van Fred H. Wright, die op zijn beurt weer veel andere bronnen gebruikt heeft en "Arbeit und Sitte in Palästina" van Gustaf Dalman.

De in deze artikelen gebruikte citaten uit de Bijbel zijn letterlijke weergaven van de nieuwste vertalingen.

NB: *Houdt U er wel rekening mee, dat slechts dat deel van een vers of verzen geciteerd wordt, dat direct op het onderwerp betrekking heeft. Om de aanhaling niet uit de context te lichten verdient het aanbeveling om het in de Bijbel na te lezen.*

Herders in Israël

In het Israël van zo'n 2000 jaar geleden stonden de herders niet erg goed aangeschreven. "Cham ha eretz" werden ze genoemd. Lomperds, schorriemorrie. Dat was niet overal zo in het gebied rondom de Middellandse Zee. De Grieken en de Romeinen bewonderden hen juist. Bij hen waren ze een begrip van eerlijkheid en eenvoud. Voor hen was de herder de landman, die leefde in vrede en harmonie met dedieren en de natuur. Zo ook in Portugal. Daar waren de herders zelfs verenigd in Gilden en dus niet te veronachtzamen.

Laten wij ons bepalen, tot de herder in Palestina. Hij wordt al vroeg in het Oude Testament genoemd. Meestal in de betekenis van hoeder van het vee, soms wordt hiermee God bedoeld, als hoeder van zijn Volk. In het Nieuwe Testament staat in Johannes 10 het verhaal van de Goede herder. Dit verhaal klinkt ons vanzelfsprekend bekend in de oren. We gaan vlug terug naar het

begin, naar Abraham. Zo wordt in Genesis al geschreven over twisten tussen de herders van Abraham en die van Lot. Beiden hadden grote kuddes en het land gaf niet voldoende voedsel voor beiden, Daarom gingen ze uit elkaar. De een ging naar links de ander naar rechts.

De nomaden - dat waren Abraham en Lot en later Jacob en Ezaü en velen na hen – streken neer in Palestina. Vaak vestigden herders met kleinere kudden zich in de bergen, waaruit de boeren voortkwamen, die de landbouw gingen beoefenen. Zij gingen wonen in de dalen, waar landbouw mogelijk was en waaruit dan weer dorpen en, later, steden ontstonden. Veel boeren beoefenden zowel landbouw als veeteelt. Zodra hun eerste zoon daartoe in staat was, ging hij met de schapen en geiten erop uit. Als er daarna wéér een jongen kwam, nam die het van zijn oudere broer over, die op zijn beurt zijn vader op het land hielp. Zo ging de taak als herder steeds over, tot aan de jong te toe.

David - samen met Mozes, de bekendste herders uit het Oude Testament - was de jongste uit een gezin met acht kinderen. Als jongste was hij niet, wat je noemt, echt belangrijk, óók niet voor zijn vader! We kunnen dat lezen in het boek 1 Samuël 16 vers 11. Samuël ging in opdracht van God naar Bethlehem om daar een nieuwe koning te zalven. Hij wist niet wie dat zou moeten zijn, maar God had hem gezegd, de nieuwe koning aan te zullen wijzen. Zo werd hij naar Isaï geleid, waar hij zeven zonen van Isaï zag, maar steeds zei God hem, dat het niet degene was, die hij moest zalven." Zijn dit alle zonen die u heeft?' vroeg hij. 'Nee, 'antwoordde Isaï, 'de jongste is er niet bij, die hoedt de schapen en de geiten.' Toen zei Samuël tegen Isaï: 'Laat hem hier komen. We beginnen niet aan de maaltijd voordat hij er is.' Isaï liet hem halen. Het was een knappe jongen met rossig haar en sprekende ogen. En de HEER zei: 'Hem moet je zalven. Hij is het.' Samuël nam de hoorn met olie en zalfde hem te midden van zijn broers"

De herder was goed gekleed. Hij bleef 's nachts bij de dieren en de nachten waren vaak heel koud. Als onderkleed droeg hij een katoenen tunica, die met een leren gordel werd opgebonden. Zijn bovenkleed was gemaakt van geitenhaar. Dat was uitstekend geschikt als het regende, want dat stootte de regendruppels af. In de nacht wikkelde hij zijn bovenkleed als een deken om zich heen, om zodoende warm te blijven. Dat was een algemene gewoonte in die tijd. In het boek Deuteronomium 24:12 vaardigt Mozes namens God de volgende wet uit: "En als hij zo arm is dat hij zijn overkleed moet afstaan, mag u zich daar niet 's nachts mee toedekken. Voor zonsondergang moet u hem zijn onderpand terugbrengen, zodat hij onder zijn eigen overkleed kan slapen. Hij zal u dan de zegen van de HEER, uw God, toewensen, en de HEER zal het u ten goede aanrekenen" Hij zou immers 's nachts van kou kunnen omkomen!

De herder had een herderstas, gemaakt van gedroogde huid. Hierin nam hij brood, kaas, gedroogd fruit en olijven mee als voedsel. Melk was er voldoende, hij had immers ook geiten bij zich! Hij was gewapend met een eikenhouten stok van zo'n 50 à 60 cm lang met een knop eraan. Met die stok kon hij zich verdedigen tegen wilde dieren of rovers, die het op zijn kudde

gemunt hadden. Die stok gebruikte hij óók om schapen te tellen. 's Avonds liepen de dieren onder de stok door, waardoor hij ze één voor één kon tellen. Ook werd de stok wel in kleurstof gedoopt om daarmee elk tiende dier te merken. Het tiende dier was bestemd als brandoffer. In Ezechiël 20:37, zegt God: "En Ik zal ulieden onder de roede doen doorgaan en Ik zal u brengen onder den band des verbonds." De scepter, vroeger door Oosterse vorsten gedragen, vindt in herdersstok zijn oorsprong. De herder had ook een staf, die 1,50 tot 1,80 meter lang was. Soms was het een kromstaf, waarmee hij een dier aan de hals naar zich toe kon halen. En hij had een slinger. Hij slingerde een steen iets voorbij een afdwalend schaap, dat daardoor schrok en terugging naar de kudde. Hij kon de slinger ook gebruiken als wapen. Daarmee slingerde hij gladde stenen, van enkele tot wel tien centimeters groot naar aanvallende dieren of rovers. Dat dit een geducht wapen was, weten we uit de geschiedenis van David en Goliath. Goliath werd gedood door een steen, die vlak onder zijn helm, tussen zijn ogen, zijn schedel doorboorde. Ook in de strijd werden slingers gebruikt, en hoe! In Richteren 20 lezen we: "Zevenhonderd van hen waren uitzonderlijk goede krijgslieden: dat waren zevenhonderd linkshandige slingeraars die zo haarscherp konden mikken dat ze hun doel nooit misten".

De herders speelden graag op een fluit, die ze zelf maakten uit riet. Zo'n fluit bestond uit 2 "pijpen", De ene was langer dan de ander en ze waren in de lengte, tegen elkaar aan, samengebonden. In de fluit zaten gaatjes, waarmee de noten konden worden gespeeld. Het woord Psalm betekent oorspronkelijk: "gespeeld op pijp of fluit". De herder had een hoorn bij zich, waarin hij olijfolie meenam. Deze olie diende als geneesmiddel voor verwondingen, die de dieren konden oplopen, door de scherpe stekels van de struiken waartussen ze graasden. De lammeren werden ermee behandeld, als ze door de felle zon verbrandingen aan hun nog tere huid hadden opgelopen.

De herders, die meestal met hun kuddes alleen waren, speelden soms een spel met hun dieren. Ze liepen dan plotseling hard weg, alsof ze hen alleen wilden laten. Ze reageerden direct daarop, door achter de herder aan te rennen en hem in te sluiten. Ze verdrongen zich dan om hem heen, omdat ze heel dicht bij hem wilden komen en hem wilden aanraken.

Verschillende kuddes konden zich met elkaar vermengen, zodat de herders in elkaars nabijheid konden blijven. Ze overnachtten doorgaans 's nachts in een stal, waarbij de herders in een grot verbleven en de dieren buiten, in een omheinde ruimte, de nacht doorbrachten. Zo'n omheinde ruimte werd door de herders zelf aangelegd, door stenen los op elkaar te stapelen. Op die manier vormden ze een muur. Ook werden wel takken tussen paaltjes gevlochten, wat tot een sterke en nagenoeg ondoordringbare afscheiding leidde. Als de herder in de ochtend wegging of, onderweg zijn schapen wilde verzamelen dan riep hij ze bijeen. Hij liet dan een luidkeels "Tahoo Tahoo" horen. Zijn eigen schapen reageerde daarop, omdat ze zijn stem precies kenden en die nooit met die van een andere herder verwarden. -"De schapen luisteren naar zijn

stem, hij roept zijn eigen schapen bij hun naam en leidt ze naar buiten. Wanneer hij al zijn schapen naar buiten gebracht heeft, loopt hij voor ze uit en de schapen volgen hem omdat ze zijn stem kennen" - zo staat in het welbekende verhaal van Johannes over de Goede Herder geschreven. En inderdaad, de herder kende al zijn schapen bij hun namen, namen, die hij hen zelf gegeven had. Bijvoorbeeld: Vlekje, Zwartkop en dergelijke. Steeds waren het de uiterlijke verschillen, waaraan hij zijn dieren kende. De namen gaf hij hen al bij hun geboorte.

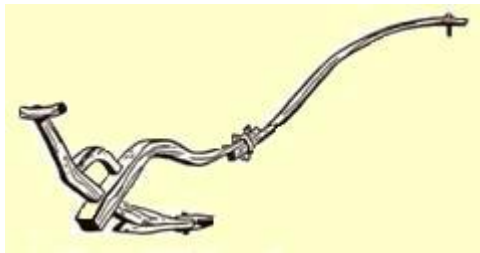
Vanzelfsprekend waren de herders heel goed bekend met het land en wisten ze de beste weidegronden voor hun dieren te vinden en, natuurlijk, water. Water is in Palestina een schaars en kostbaar goed. De put dekten ze af, om te voorkomen, dat de dieren erin zouden vallen en verdrinken en om ervoor te zorgen, dat de put niet vervuild werd. Een gevonden put werd als eigendom beschouwd. Toch konden ook anderen er gebruik van maken. Overigens was het in het verleden niet altijd koek en ei, wanneer het over water ging! In Genesis 26 kunnen we lezen dat de herders van Izaak en Gerar met elkaar twistten over putten, die vroeger door Abraham gegraven waren en uit jalousie door de Filistijnen met zand waren gevuld.

De herders hadden zoveel gezag over hun schapen, dat ze een kudde langs en door graanvelden konden leiden, zonder dat een van de dieren hiervan at of er doorheen liep. Was het graan eenmaal gemaaid en de achtergebleven aren gelezen door de armen, dan stond het de herder vrij om zijn schapen daar te laten grazen. Sommige herders hadden een hond, een dure luxe, want zo'n dier moest ook gevoed worden en zo goed hadden ze het toen niet. De hond was er niet zozeer om de schapen op te jagen, die volgden immers de herder als hij hen riep, maar om hem te waarschuwen en te helpen, als er onraad was. En dat gebeurde herhaaldelijk. Wolven, panters, hyena's en jakhalzen waren gevaarlijk voor de kudde en vroeger kwamen daar ook nog eens leeuwen bij. Denk maar aan Daniël en aan Samson. En, niet te vergeten, rovers, die op de kudde afkwamen. Maar daarvoor had de herder dan ook zijn stok en slinger en die gebruikte hij, reken maar! Als de kudde te groot was en de herder het niet goed alleen aankon, huurde hij iemand in. Jezus noemt zo iemand een "huurling". Die was niet, zoals de herder, begaan met de kudde als er gevaar dreigde. Hij voelde zich daarvoor niet verantwoordelijk en ging er vandoor, als het hem te gevaarlijk werd. Begrijpelijk! De herder had al een karig bestaan, dan hoeven we over een huurling al helemaal niet meer te spreken!

De herder, vaak in dienst van een rijk man, werd niet, wat je noemt, goed betaald. Hij ontving wel wat geld, maar het kwam toch hoofdzakelijk neer op kost en inwoning (lees warme kleding). Hij mocht de dieren voor eigen gebruik melken en wat hij overhad mocht hij verkopen. Ook boter en kaas mocht hij bereiden, behalve in het voorjaar, dan was de melk voor de eigenaar. In die tijd gaven de dieren de beste melk. Vandaar!

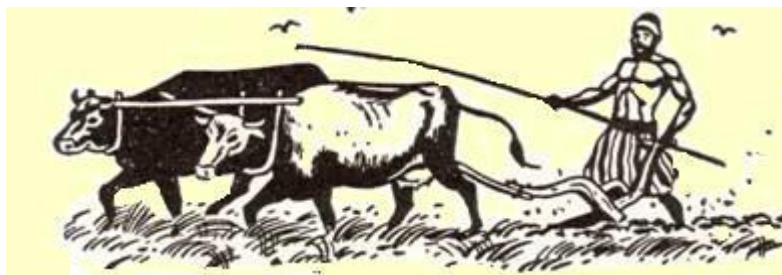
Graanteelt

In Palestina wordt het land geploegd, nadat de regens, die daar in het tweede deel van oktober en het eerste deel van november gaan vallen, de aarde zacht heeft gemaakt. Als de regen niet komt moet de boer daarop wachten, voordat hij kan gaan ploegen. Zo kan het gebeuren, dat het zelfs februari wordt, voordat hij kan beginnen. Vanzelf komt de oogst dan ook later, maar kan toch nog wel overvloedig zijn. Droogte is van alle tijden. Er zijn meerdere citaten in de Bijbel te vinden, die daarop betrekking hebben. We zullen er één noemen, zoals Jeremia die beschrijft in hoofdstuk 14, vers 4: “De aarde is ontzet over haar eigen opbrengst, want het heeft niet geregend op het land. De boeren staan verslagen, ze houden hun gezicht bedekt. Ja, zelfs de hinde in het veld laat het jong dat ze wierp in de steek, want er is geen groen. Op kale heuvels happen wilde ezels als jakhalzen naar adem. Hun ogen breken, want er is geen gras”

Zo hij dat al niet gedaan heeft, zal de boer de ploeg in orde brengen, zodra de regen valt. Hij zal nagaan of de punt van de schaar nog goed is en die zonnodig repareren. Ook kijkt hij of de prikkel voor het span ossen nog voldoende scherp is om hen aan te sporen en controleert het juk voor de dieren. Een

slecht gevormd of zwaar juk zou hen weerspanning kunnen maken. De ploeg zelf is geheel uit hout gemaakt, de punt van de schaar is van ijzer. Het is begrijpelijk, dat zulk een primitief werktuig door de vele **ploeg** stenen, die in de bodem liggen gemakkelijk beschadigd kan worden. Ook in vroegere tijden werden ijzeren ploegscharen gebruikt, zoals duidelijk wordt uit 1Samuël 13 vers 20 ev. “Alle Israëlieten moesten hun **ploegscharen**, hakken, bijlen en sikkels bij de Filistijnen laten slijpen. Dit kostte twee derde sjekel voor ploegscharen en hakken, en een derde sjekel voor bijlen en ossenprikken”. Deze manier van ploegen werd in Palestina tot in het begin van 21e eeuw toegepast!

Ploegende boer met ossenprik

Ook de ossenprik, in dezelfde tijd nog in gebruik, wordt in de Bijbel genoemd. Zo'n prik was anderhalf tot twee meter lang en voorzien van een scherpe punt, waarmee de boer de ossen aanzette, als ze naar zijn zin te langzaam gingen. Het was door zijn speerachtige vorm een geducht wapen, zoals we kunnen opmaken uit Richteren 3 vers 31. Daar lezen we: "Na Ehud kwam Samgar, de zoon van Anat. Hij doodde zeshonderd Filistijnen met een **ossenprik**." In oude Bijbelse tijden werden ossen bijna uitsluitend gebruikt om te ploegen.

De wet van Mozes verbood het ploegen van een os en ezel onder één juk. In Deuteronomium 22 vers 10 schrijft hij: "U mag een rund en een ezel **niet samen** voor de ploeg spannen." Begrijpelijk als we het krachtsverschil tussen beide dieren bekijken.

Als we deze ploegen vergelijken met die, zoals in het westen worden gebruikt, valt het op, hoe primitief ze zijn. De schaar bestond eigenlijk maar uit één punt, waarmee slechts een enkele vrij ondiepe voor kon worden getrokken. Daarom werkten boeren vaak samen. De tweede boer, die, vanzelfsprekend een soortgelijke ploeg had, kwam achter de eerste aan en trok een tweede vore ernaast. Ze deden dit ook als zelfbescherming tegen rondzwervende en rovende Bedouinen. Er werden zelfs teams met een groter aantal ossen gevormd, zoals onder andere blijkt uit de beschrijving, die we aantreffen in 1Koningen 19 vers 19. Daar staat: "...Toen hij Elisa, de zoon van Safat, aantrof was deze aan het ploegen. Ze waren aan het werk met **twalf span ossen**; Elisa liep achter het twaalfde span..." Als de bodem te hard was of de hellingen waren rotsachtig, dan bewerkte hij de grond eerst met een pikhouweel of hak.

Mest werd door de boeren zelden gebruikt. Veel hellingen, waarop de boer graan zaaide, waren bedekt met kalksteen. Door regenbuien wordt een deel van de kalk in het regenwater opgelost, waardoor dit zich met de aarde kan vermengen tot een vruchtbaar geheel. Op één geval na, wordt in de Bijbel overigens nergens over bemesten gesproken. Alleen in Lukas 13 vers 1 tot 9 vinden we daarover iets terug, namelijk in de parabel van de onvruchtbare vijgenboom. Daar staat: "... Maar de wijngaardenier zei: "Heer, laat hem ook dit jaar nog met rust, tot ik de grond eromheen heb omgespit en hem mest heb gegeven, misschien zal hij dan het komende jaar vrucht dragen, en zo niet, dan kunt u hem alsnog omhakken".

De twee voornaamste graansoorten, die in het oude Israël werden verbouwd zijn tarwe en gerst. In Ezechiël 4 vers 9 wordt onder andere ook gierst en spelt als graan vernoemd. We lezen daar: "Je moet tarwe, **gerst**, bonen, linzen, gierst en 13

bij elkaar in een pot doen en er brood van bakken"

Als de boer ging zaaien, droeg hij het zaad in een leren zak en strooide het breeduit over de akker. Daarna werd het ondergeploegd. Als dit niet snel

genoeg gebeurde, werd het, onnodig om te zeggen, door de vogels opgegeten. Ook sprinkhanen konden voor de boer een plaag zijn, zij aten de akkers helemaal kaal. Behalve vogels en sprinkhanen was er nog een plaag, namelijk het vuur. Het was de gewoonte om het koren zo lang op de akker te laten staan, totdat het helemaal droog was geworden door zon en wind.

Doornstruiken groeien heel vaak om de korenvelden en ook tussen het graan. Als de doorns verbrand werden sloeg het vuur vaak over op het koren, waardoor de oogst verloren ging. In de Thora is een wet opgenomen, die dit regelt. In Exodus 22 vers 6 wordt hierover gezegd: “Wanneer iemand iets verbrandt en het vuur overslaat op doornstruiken, waardoor korenschoven of een akker met het staande koren in vlammen opgaan, moet de veroorzaker van de brand de schade vergoeden.” Duidelijke taal!

Zoals eerder werd opgemerkt, werd de eerste regentijd afgewacht, voordat met ploegen en zaaien kon worden begonnen. Deze tijd werd aangeduid met “vroeg” regen. In de maanden maart en april valt er een malse regen, die “late” regen wordt genoemd. Hierdoor werden de akkers goed bevoeid, wat ook nodig was om een rijke, overvloedige oogst te krijgen. Tussen deze beide regentijden, lag de winterregen. Dit waren zware buien, waarbij het water naar beneden gutste.

Zodra de tarwe het zogenaamde “melkstadium” had bereikt, begonnen de graankorrels hard te worden. Deze korrels smaken dan heel lekker. De plaatselijke bevolking pleegt dan aren te plukken en op de hand uit te wrijven. Een eeuwenoude ongeschreven wet bepaalt, dat reizigers in het voorbijgaan het graan mogen eten.

In de Wet van Mozes staat in Deuteronomium 23 vers 25 geschreven: “En wanneer u door andermans korenveld loopt mag u wel aren plukken met de hand, maar niet de sikkel in zijn koren slaan.”

In Leviticus 23 vers 22 staat verder te lezen: “Ga bij het binnenhalen van de oogst niet tot aan de rand van de akker en raap wat blijft liggen niet bijeen, maar laat het liggen voor de armen en de vreemdelingen.” Hieraan is niets toe te voegen.

Als de oogsttijd daar was, werd het graan met sikkels gemaaid. In oude tijden werden die gemaakt van vuursteen. Later werden ze ook wel vervaardigd uit brons of ijzer. Aangezien de sikkels uit vuursteen goedkoop waren, werden die in de regel door de boeren gebruikt. De vuursteen werd aangebracht in het kaakbeen van een dier of in een gebogen stuk hout. Dat dit stuk gereedschap al vroeg in de Bijbel vernoemd werd, vinden we terug in Joël 3 vers 13: “Sla de sikkel erin, het is tijd om te oogsten

Na het maaien werd het graan in schoven gebonden. Twee grote bundels graan werden met touw aan elkaar verbonden met een tussenruimte van 60 à 70 cm.

Een kameel knielt dan neer tussen de bundels, waarna ze aan het zadel werden vastgemaakt. Zo hing aan beide zijden van het dier een flinke hoeveelheid koren, dat vervolgens naar de dorsvloer werd gebracht. Die lag meestal niet ver van het dorp verwijderd.

Een dorsvloer was rond en had een diameter van tien tot vijftien meter. Zo nodig werd die vlak gemaakt en vast aangestampt, zodat er geen zand of iets dergelijks met het graan vermengd zou worden.

Er waren 4 manieren om het koren te dorsen, namelijk:

- Dorsen met en dorsvlegel. Nog niet zo lang geleden, werd dat ook bij ons nog zo gedaan en wie weet, gebeurt het incidenteel nog wel eens. Al was het maar, om deze manier te demonstreren
- Een dorsslede (foto 1+2); dit is een instrument, dat is vervaardigd uit twee houten planken, samen een kleine meter breed en ongeveer twee meter lang. Aan de onderzijde zitten kleine gaten, waarin scherpe stenen of stukjes metaal zijn aangebracht. Het wordt over de vloer rondgetrokken, terwijl de dorser bovenop de plank staat.
- Een andere "dorsmachine" (foto 3) leek op een klein wagentje, met aan de onderzijde een aantal gekartelde wielen, die iets weghadden van een cirkelzaagblad. De dorser zat er bovenop, terwijl ook dit apparaat door een span ossen over de vloer werd rondgetrokken.
- De door de Joden in het Oude Testament meest gebruikte methode was die, waarbij de ossen zonder meer over het op de vloer uitgespreide koren rondliepen. Het graan werd zo door hun hoeven uit de halmen getrapt.

Door deze manier van dorsen werd niet alleen het graan uit de halmen verwijderd, maar ook werd het stro in kleine stukjes gebroken. Dat kon dan als voer voor het vee en de kamelen dienen. Het werd dan vermengd met gerst.

Maquette in het Museumpark Orientalis. 2 manieren van dorsen

Foto1 Dorsslede

Foto 2. Duidelijk zijn de versleten steentjes in het vergrootte deel van de dorsslede te zien

Foto's Museumpark Orientalis

Foto 3 "Dorsmachine" voorzien van gekartelde schijven. (foto Museumpark Orientalis)

Na het dorsen was het wannen aan de beurt. Met een schop of een houten vork werd het stro in de wind in omhoog geworpen. Het stro en het kaf, die lichter zijn als de graankorrels, waait een eindje verderop een hoop, terwijl de zwaardere graankorrels naar beneden vallen. Op die manier, werd het stro en het kaf van het koren gescheiden.

Er blijft echter altijd nog wel wat kaf, onkruid of kleine steentjes achter in het graan. Het werd daarom ook nog gezeefd. Dit wordt door de vrouwen gedaan. Ze gooien het mengsel in de zeef en schudden die zo lang heen en weer,

totdat het laatste kaf bovenop komt te liggen. Dit kaf blazen de vrouwen dan weg. Het onkruid en de grotere steentjes verwijderen zij met de hand.

Vervolgens werd het graan opgeslagen. Kleinere hoeveelheden werden in stenen kruiken bewaard en soms ook wel in huis in een soort kleine "silo". Onderin zo'n uit leem en vlechtwerk bestaande opslag zat een gat met een houten prop, waardoor het graan kon wegstromen in een korf of iets dergelijks. Grotere hoeveelheden werden opgeslagen in schuren of in kelders onder de grond. De kelders werden afgedekt om de graanvoorraad aan het oog te onttrekken, om zo roof te voorkomen.

Van Tent tot Huis.

Van Abraham, Lot, Izaak, Jacob enzovoorts is bekend, dat zij een bestaan hebben geleid als HalfNomaden. Ze woonden in tenten, die eenvoudig konden worden opgebroken en op een andere plaats weer worden opgebouwd. Zo konden ze met hun vee naar andere streken trekken, waar voldoende voedsel en water voor de dieren aanwezig was. Ook in Mozes tijd werd in tenten gewoond, denk maar aan de tocht van veertig jaren door de woestijn.

De tent van de Bedouïenen (Nomaden) is gemaakt van zwart geitenhaar en is langwerpig van vorm. "Huis van haar" noemen zij het. Het is gemaakt van ruwe stof en beschermt de familie in de winter tegen de koude wind. In de zomer werden de zijanten meestal opgetrokken zodat men in de schaduw kon zitten en de wind vrij er doorheen kon waaien. Geitenhaar is enigszins poreus. Als het nat wordt zwelt het, zodat er geen regen doorheen komt. Soms werd kamelenhaar gebruikt. De stof, waaruit de tent werd opgebouwd, werd door de vrouwen op een weefstoel gemaakt. Zo een baan kon een breedte van circa vier en een lengte van dertig el hebben (+/- 2,70 x 20 mtr) Het bouwsel bestond uit twee of drie van elkaar gescheiden delen. Eén gedeelte was voor de mannen en een ander voor de vrouwen. Een eventueel derde deel was bestemd voor de knechten of klein vee.

De tentbedekking werd gespannen op stokken, die op staanders van gevorkte takken of boomstammetjes werden gelegd. Die werden geschoord door touwen die aan tentpennen waren vastgezet. Tenten werden in de praktijk nooit vervangen. Als er weer geitenhaar voorhanden was, werden nieuwe banen geweven. De slechtste "tentdakbaan" werd vernieuwd, het vervangen deel werd op zijn beurt gebruikt om de meest versleten afhangende baan te repareren.

Als jong gehuwden zelfstandig gingen wonen, werden soms nieuwe tenten gemaakt. Meestal echter woonden zij in het verblijf van de familie. Dat werd eenvoudigweg vergroot, door er nieuwe banen aan toe te voegen. De tent ging over van vader op zoon.

Veel meubilair was er niet. De grond was bedekt met kleden. 's nachts werden er matten of kleinere kleden op de grond gelegd, waarop geslapen werd. Om de centrale tentpaal werden de zakken met graan opgeslagen en er was een handmolen om het graan te malen. Water en andere vloeistoffen werden bewaard in zakken, waarvoor een geitenhuid werd gebruikt, die in de tent werd opgehangen. Om water te putten hadden ze een uit leer gemaakte emmer. Verder hadden ze de beschikking over potten, pannen, ketels en grote borden en drinkbekers. Binnen stond ook een primitieve olielamp op een staander. Als een familie één of meer kamelen bezat, werd het kamelenzadel in de tent als zitplaats gebruikt.

Zoals bekend zat Rachel op een kamelenzadel, toen haar vader haar en Jacob achtevolgde (Zo lezen we in Genesis 31 vs 34: Rachel had de beeldjes in een kameelzadel verstopt en was daarop gaan zitten. Laban doorzocht de hele tent maar kon ze niet vinden. 'Wees alstublieft niet boos dat ik niet voor u opsta, 'zei Rachel tegen haar vader, 'ik ben ongesteld.' Zo zocht Laban alles af, zonder zijn godenbeeldjes te vinden)

De tent van de Nomade is zijn "thuis", het begrip thuis is voor hem echter heel anders als voor ons. Wat wij onder "thuis" verstaan is voor hem een volkomen onbekend denkbeeld. Voor hem is "thuis" het plaatsje waar zijn tent is opgebouwd en waar zijn kudde is verzameld, verder niets.

De dorpswoning.

Nadat Israël vele jaren in Kanaän woonde en het Nomadenleven langzaam aan was overgegaan in een stabiele landbouwcultuur, begonnen de huizen de plaats in te nemen van de tenten.

Het doorsnee huis voor het gewone volk had slechts één woonvertrek. In de Bijbelse tijd bouwde men geen huis met de idee daarin het dagelijkse leven door te brengen. Het was meer de bedoeling om de hele dag buiten te zijn. Het huis deed dienst als een plaats, waarin men zich kon terugtrekken. Daarom waren de buitenmuren van deze eenvoudige huizen niet, wat je noemt, *uitnodigend*. Men had er helemaal geen behoefte aan om de aandacht op deze plaats te vestigen. Het huis was niet meer of minder dan een schuilplaats. Het begrip thuis zoals wij dat kennen, was hen geheel onbekend.

De Israëliet van die tijd beschouwde zichzelf als een reiziger op God's aarde. Zijn tent of kleine huisje was voor hem voldoende schuilplaats tijdens deze pelgrimage.

De vloer in deze huizen was doorgaans van aarde, dat glad en hard gemaakt was. Soms was het een mengsel van kalksteen en modder, dat uitgehard was. De bodem bestond ook wel uit kinderkopjes of steenslag vermengd met kalksteen.

De muren van de woningen waren vaak van baksteen. Niet zoals wij die kennen, gebakken in een oven, maar gedroogd in de zon. Job zegt hier over in Job 4:19 "..... de mens, wonend in zijn huis van leem, met fundamenten in het stof."

De huizen werden ook opgetrokken uit ruw zandsteen, dat heel gewoon was/is in dit land. Ze hadden allerlei afmetingen en werden in leem gezet. De voegen waren breed en onregelmatig. Alleen paleizen en huizen van de welgestelden werden gebouwd uit gehouwen stenen.

Een deel van de vloer werd verhoogd, zodat er twee niveaus ontstonden. Het hoogteverschil kon 60 cm bedragen of soms aanzienlijk méér. Het verhoogde deel werd bereikt door middel van een stenen trap(je). In het lagere deel verbleven in koude tijden de dieren, zoals schapen en geiten. Zelfs de ezel werd daar in die tijd wel gestald. Voor het voer was meestal een voerbak of kribbe in de muur ingebouwd, soms bevond die zich aan de rand van het verhoogde gedeelte

De daken van deze nederige Palestijnse huizen werden gevormd, door boomstammetjes dwars over de muren te leggen. Daarop werden rietmatten, en soms, doorntakken gelegd. Daaroverheen kwamen dan weer een laag klei of aarde. Zand en kiezelstenen werden uitgestrooid en vervolgens werd het geheel glad gemaakt met een kleine stenen roller. Deze roller liet men liggen, om het dak regelmatig te kunnen bijwerken. In het bijzonder na een regenbui om lekken te voorkomen. Op de dakrand behoorde een lage borstwering of muur aangebracht te worden met onderaan kleine openingen om eventueel regenwater de gelegenheid te geven om af te vloeien. Zo een muur was nodig om te voorkomen, dat iemand naar beneden zou vallen. De Torah is hierover zeer duidelijk. In Deuteronomium 22:8 staat geschreven: "Als u een huis bouwt, moet u het dak voorzien van een balustrade; anders bent u aansprakelijk wanneer iemand eraf valt."

Het dagelijkse gebruik van het dak voor allerlei doeleinden, maakte deze wet noodzakelijk. Het is niet moeilijk voor te stellen, dat op een dak, waarop een laag aarde of leem lag, gemakkelijk gras kon groeien. In Psalm 129:6 lezen we: "..... ze zijn als gras op de daken dat verdort nog voor het bloeit:" terwijl in 2 Koningen 19:26: staat: "...hun inwoners staan machteloos en gloeien van schaamte. Ze zijn als jonge scheuten op de akker, pril groen in de woestijn, tere sprietjes op het dak: verschroeid nog voor ze opgekomen zijn."

Met een dergelijk dakbedekking is het voor de hand liggend, dat bij hevige regenval vaak lekken ontstaan. Reizigers, die in zo een huis overnachtten, moesten soms een andere gelegenheid zoeken, vanwege het neerdroppelende water. Dat dit van alle tijden was, kunnen we onder anderen

in Spreuken 27:15 zien: "Als een dak dat altijd lekt wanneer het regent, zo is een vrouw die steeds weer ruzie zoekt."

Daar de huizen, zoals we gezien hebben, vaak uit modder, klei enz. zijn gebouwd, is het gemakkelijk voor rovers of inbrekers om een ergens een gat te maken om zo in een huis te komen. Job verwijst ook hier naar. In Job 24:16 zegt hij hierover: "In het donker dringen zij de huizen binnen; na zonsopgang houden zij zich schuil om aan het daglicht te ontsnappen."

De voegen tussen de stenen, waren ruim en onregelmatig. In de zo ontstane holtes hadden slangen zich vaak verscholen. Het kon zo maar gebeuren dat een bewoner in aanraking kwam met een slang. Ook hierover vinden we in het oude Testament, namelijk in Amos 5:19, iets terug: "..... en dan, als hij een huis binnenvlucht en met zijn hand tegen de muur leunt, gebeten wordt door een slang."

Oosterse huizen hebben geen of slechts enkele ramen aan de straatzijde. En, zo ze er al zijn, dan zijn ze meestal hoog in de muur aangebracht. In de regel hebben de ramen houten tralies om dieven buiten te houden. Het onderste deel is bovendien van lattenwerk voorzien. Dit is zodanig aangebracht, dat van binnen naar buiten gekeken kan worden, zonder dat men zelf gezien kan worden. Houten blinden sluiten de ramen 's nachts af. De deuren en de ramen waren gemaakt van hout van platanen. De rijken gebruikten cederhout, maar alleen voor versiering van hun huizen. De deuren draaiden op scharnieren, waarnaar de bekende spreuk verwijst: "Zoals een deur in zijn scharnieren draait, zo draait een luiaard zich om in zijn bed." (Spr 26:14)

De deuren werden 's nachts afgesloten door middel van balken, zoals wij vandaag de dag nog wel kennen in schuur- of staldeuren. De deur van de boerenwoning wordt 's morgens vroeg geopend en blijft dan de hele dag gastvrij geopend. Als de deur gesloten blijft, zou dit een teken kunnen zijn, dat de bewoners iets hebben gedaan, waarvoor ze zich schaamden. In Johannes 3:20 wordt daarnaar verwezen: "Wie kwaad doet, haat het licht; hij schuwt het licht omdat anders zijn daden bekend worden." Bij zonsopgang wordt de deur gesloten en blijft dicht gedurende de nacht. Deze plattelandsgewoonte vindt men in de grotere stadshuizen echter niet terug.

Het meubilair in de éénkamerwoningen was heel eenvoudig. Matten en kussens worden gebruikt om overdag op te zitten. 's Nachts slaapt men op kleden of matten. Er zijn vaten van aardewerk voor huishoudelijke gebruik met, misschien, enige metalen gebruiksvoorwerpen. Er is een opbergkist voor de slaapmatten en kleden, een lamp, die op een standaard of op een omgekeerde mand staat, een bezem om het huis schoon te maken, een handmolen om koren te malen en geitenhuiden om water en dergelijke in te

bewaren. In het midden, op de vloer, is een stookplaats. Aparte bedden in afzonderlijke slaapvertrekken waren in het oude Bijbelse Land onbekend. De bedden werden gevormd door de slaapmatten of kleden naast elkaar in de kamer te leggen. Ze werden zo neergelegd, dat de hele familie naast en dicht tegen elkaar lagen. De vader sliep aan het ene, en de moeder aan het andere einde. Zo konden ze voorkomen, dat de kinderen wegrolden van onder de dekens.

In Lukas 11:5-7 wordt een dergelijk situatie als volgt beschreven: Daarna zei hij tegen hen: 'Stel dat iemand van jullie een vriend heeft en midden in de nacht naar hem toe gaat en tegen hem zegt: "Wil je mij drie broden lenen, want een vriend van me is na een reis bij mij gekomen en ik heb niets om hem voor te zetten." En veronderstel nu eens dat die vriend dan zegt: "Val me niet lastig! De deur is al gesloten en mijn kinderen en ik zijn al naar bed. Ik kan niet opstaan om je te geven wat je vraagt." De man was dus doodeerlijk, toen hij zei "mijn kinderen en ik zijn al naar bed"! Hij kon eenvoudig niet opstaan, zonder de kinderen in hun slaap te storen. Het was bij de eenvoudige mensen de gewoonte om overdag, wanneer de dieren buiten waren, de baby, zo men die had, in de voerbak te slapen te leggen.

Toen Maria Jezus in een kribbe te slapen legde, zal dat in haar ogen dan ook beslist niets bijzonders zijn geweest!

De olielamp maakte in Israël een hele geschiedenis door. In het begin, toen Israël zich nog maar net in het Beloofde Land gevestigd had, gebruikten ze dezelfde inheemse lamp als de bewoners van Kanaän. Het was een aardewerk schaalje, waaraan de pottenbakker een tuitje had gemaakt, dat aan de bovenkant gespleten was. In het schaalje werd olijfolie gedaan. De pit werd in het tuitje gelegd, zodat het ene einde er enigszins uitstak, terwijl het andere eind in de olie gedrenkt werd. Het nadeel was, dat er gemakkelijk olie uit knoeide. Duizend jaar later werd een lamp uit Mesopotamië (het huidige Irak) ingevoerd. Deze lamp had een gesloten, buisvormig (niet gespleten) tuitje waardoor de pit naar buiten stak. Het voordeel van deze lamp was, dat men niet meer zoveel olie knoeide. In de vijfde eeuw voor Christus gebruikte men een prachtige zwart geglazuurde lamp uit Griekenland, die erg populair werd. Toch was ook in de derde eeuw v.C. het oudere type schaaljeslamp nog steeds in zwang. In de tweede eeuw v.C. werd deze oude lamp door de Makkabeeën weer nieuw leven ingeblazen, omdat deze meer in de lijn van de Joodse traditie lag. Echter, vanaf de tijd, dat de Romeinen dominant aanwezig waren, werden de lampen ingevoerd of werden uitheemse modellen ter plaatse gefabriceerd.

Aanvankelijk werden de lampen in de huizen op een uit de muur uitstekende steen gezet. Later werden staanders gebruikt. Deze waren vrij hoog. Archeologen hebben bronzen staanders van ongeveer 70 cm hoogte

gevonden. Armere mensen konden zich geen standers veroorloven. Zij zetten de lamp vaak op een omgekeerde korenmaat. In Mattheüs 5:15 staat: "Men steekt ook geen lamp aan om hem vervolgens onder een korenmaat weg te zetten ..." De lamp werd als de enige luxe van de boer beschouwd. Zodra de zon in het westen onderging, ging de deur op slot en werd in het huis de lamp aangemaakt. Om zonder lamp te (moeten) gaan slapen werd door de meeste dorpelingen als een teken van extreme armoede beschouwd. Om iemand toe te wensen, dat "zijn lamp moge uitgaan" werd als een heuse vervloeking beschouwd. In Job 18:6 zegt Bildad: "Nee, het licht van de goddeloze dooft, de gloed van zijn vuur vlamt niet meer op, in zijn huis wordt alles donker, het licht dat hem omringde dooft" De Psalmist daarentegen, voelde zichzelf gezegend. In Ps 18:28 looft hij God en zegt: "U bent het die mijn lamp doet schijnen, u, HEER, mijn God, verlicht mijn duisternis."

Uiteraard moest er ook gegeten en dus gekookt worden. Net als de Nomaden, die in de tenten wonen, zullen de boeren, als het weer het toelaat, buiten het eten klaarmaken. Alleen in de winter, als het koud is brengt hij al zijn kookgerei naar binnen. De Oosterling noemt de plaats, waar hij kookt geen kachel of stookplaats. Vaak worden in het midden van de kamer, op de vloer wat stenen in een cirkel gelegd, of wordt een aardewerk pot met gaten aan de zijkanten gebruikt, waarin hij een vuur aanmaakt. Als brandstof heeft hij gedroogde mest. Sommige armen gebruiken zèlf gedroogde mest en verkopen het hout, dat zij verzameld hebben, aan de welgestelden. Dat dit door alle tijden zo was, kunnen we opmaken uit een gesprek, dat God voerde met Ezechiël. De profeet vertelt in Ez. 4:15 het volgende: "Daarop antwoordde hij mij: 'Goed dan, ik geef je rundermest in plaats van menselijke uitwerpselen om je brood op te bakken.'" *(zie noot betreffende citaten in de inleiding)*

Brandstof was vaak zo schaars in het oosten, dat gedroogd gras en verwelkte bloemen zorgvuldig werden verzameld en tot bundels werden gemaakt, om zo vuur te kunnen maken. Een andere populaire brandstof waren doornakken. Je vindt daar allerlei soorten doorns en doornstruiken, die door de mensen werden verzameld, en die ze graag in hun vuur wilden verstoken. Overigens was ook houtskool in die tijd niet ongebruikelijk, hoewel ook dit meer door de rijke gebruikt werd.

Schoorstenen, zoals wij die bouwen kende men niet. Soms is er een opening in het dak waardoor de rook naar buiten kon, vaker echter werd die afgevoerd door de open ramen.

Vuur werd gemaakt door stenen en vuurstenen te gebruiken of door hout stevig over elkaar te wrijven. Er zijn aanwijzingen gevonden, waaruit kan worden opgemaakt, dat men in Israël later met staal en vuursteen werkte.

We hebben al eerder geschreven, dat het dak voor allerlei doeleinden diende. Het is een oude gewoonte in het oosten om een groot deel van het jaar op het dak te wonen en ook te slapen. Op hete dagen is het daar koeler, omdat daar, door de hoogte, wat meer wind is. Speciaal 's morgens vroeg of 's avonds. Deze gewoonte kende men niet alleen op het platte land, maar ook in de stad. In 1 Samuël 9:26 lezen we: "De volgende morgen, bij het krieken van de dag, riep Samuël naar Saul op het dak: 'Sta op, ik zal u uitgeleide doen'"

Het dak deed ook dienst als bergplaats. De platte oosterse daken, blootgesteld aan lucht en hete zon, waren heel geschikt om er graan of fruit te laten rijpen of drogen. Dat was daar dan ook algemeen gebruik. Rachab, een vrouw van lichte zeden in Jericho, verborg de verspieders van Jozua onder het vlas, dat op het dak van haar huis te drogen lag. Zie Jozua 2:6 waarin beschreven wordt: "Rachab had de mannen naar het dak gebracht en ze daar verborgen onder bundels vlas. Hun achtervolgers vertrokken meteen in de richting van de Jordaan, naar de oversteekplaatsen. Zodra ze de stad hadden verlaten werd de poort gesloten."

Het dak was ook een uitgelezen plaats om aankondigingen te doen. Wij kennen allemaal het gezegde: "van de *daken* schreeuwen", een gezegde, dat afkomstig is uit de Bijbel. In Jezus'dagen, en tot voor kort ook bij ons nog algemeen gebruik, kende men de dorps- of stads omroeper. In het oosten werden de mededelingen doorgaans 's avonds, als de mannen terugkwamen van hun werk, door de omroeper wereldkundig gemaakt. Hij ging dan op een dak staan, waardoor hij meer mensen kon bereiken. Jezus moet dat heel vaak gehoord hebben, getuige de opmerking, die hij in Mattheüs 10:27 maakt: "Wat ik jullie in het duister zeg, spreek dat uit in het volle licht, en wat jullie in het oor gefluisterd wordt, schreeuw dat van de daken" De Rabbijnen spraken over "*weg over de daken.*" Omdat de huizen tegen elkaar gebouwd waren en de straten heel erg smal, kon men over het hele dorp of stad, van dak tot dak gaan, zonder er vanaf te komen. Ook Jezus kende deze gewoonte heel goed en verwijst ernaar als hij het over het laatste oordeel heeft. In Mattheüs 24:17 zegt Hij: "wie op het dak van zijn huis is moet niet naar beneden gaan om nog spullen te halen" Ook Markus (Mark 13:15) en Lukas (Luk 17:31) schrijven hierover.

De stadswoning.

In de oosterse stad zijn, in tegenstelling tot de dorpen, vaak woningen met

meerdere kamers te vinden. De vertrekken worden niet naast of tegen elkaar gebouwd, zoals bij ons in het westen gebeurt. Bij voorkeur wordt een kamerbrede afstand bewaard tussen de vertrekken. De kamers worden door een muur met elkaar verbonden. Zo wordt vanzelf een binnenplaats gecreëerd.

Zouden er nog meer kamers worden toegevoegd, dan komen deze tegen de bestaande vertrekken te liggen. Op de afbeelding is deze situatie duidelijk te zien. Er bestaat een groot verschil, tussen het aanzicht van de westerse en dat van de oosterse woning. De voorzijde van het westerse huis wordt steeds zo mooi mogelijk gemaakt, terwijl de oosterse woning aan de straatzijde vaak saai en nietszeggend is. Dit is rondom de Middellandse zee overigens vaak het geval. Als je in de zuidelijke landen door de nauwe straatje loopt en soms even door een openstaande deur van een dergelijk bouwwerk kijkt, zie je vaak de mooiste binnenplaatsen.

De westerling moet bedenken, dat de binnenplaats in de openlucht is en een zeer belangrijk deel van het huis is. Iemand kan dus “binnen” zijn en toch buiten in de openlucht verblijven. In hoofdstuk 26:69 zegt Mattheus: **“Petrus zat buiten, op de binnenplaats”** Hoewel de binnenplaats direct in de openlucht is, zal over een gedeelte hiervan een zonwering te vinden zijn, zoals op bovenstaande afbeelding te zien is. De binnenplaats wordt vaak mooi gemaakt met bloemen, heesters en zelfs bomen! De Psalmist zegt in hoofdstuk 92 vers 14: **“ Ze staan geplant in het huis van de HEER, in de voorhoven van onze God groeien zij op.”** Overigens om een misverstaan van dit citaat te voorkomen, hier wordt beslist niet de tempel bedoeld, in de voorhoven van de tempel werden nooit bomen geplant! In de binnenplaats, ook wel hof genoemd, was vaak een put te vinden. We moeten daarbij echter denken aan een waterreservoir, dat onder de grond was aangelegd en waarin regenwater werd opgeslagen. De bovenkant van de put ligt gewoonlijk gelijk met de vloer van de hof.

De voordeur werd doorgaans geplaatst in het midden van de muur aan de straatzijde. Deze ingang werd zo gemaakt, dat men vanaf de straat niet naar binnen kon kijken. Soms werd er voor deze deur zelfs een muur gebouwd, om dit te voorkomen. Het kwam ook herhaaldelijk voor, dat er een poort werd gemaakt, met daarin een loopdeur. De kleine deur was voor het dagelijkse gebruik. De poort werd alleen geopend voor bijzondere gelegenheden.

De toegang werd afgesloten met een sleutel. Deze was van hout. Er zijn sleutels gevonden die liefst 45 cm (!) lang waren. In oudere vertalingen van de

Bijbel staat in Jesaja 22:22 te lezen: **“En Ik zal de sleutel van het huis van David op zijn schouder leggen; opent hij, niemand sluit; sluit hij, niemand opent.”** In de nieuwste vertaling staat: **“Ik zal hem de sleutel overhandigen van het huis van David; wanneer hij opendoet, kan niemand sluiten, wanneer hij sluit, kan niemand openen”** De oudere vertalingen zijn waarschijnlijk geschreven in de wetenschap van het bestaan van deze grote, houten sleutel. Uiteraard is *hier* sprake van een metafoor. Het slot werd aangebracht aan de binnenkant van de deur. Om het slot toch vanaf de buitenzijde te kunnen bereiken, werd een gat in de deur gemaakt, waardoor men de arm kon steken om zo de sleutel in het slot te kunnen doen.

Direct achter de toegangsdeur bevindt zich een kleine hal. Deze is vaak gemeubileerd met een paar stoelen of zitbanken voor de portier of andere bedienden. Het is het werk voor de portier, de bedienden of iemand uit de familie, die daarvoor aangewezen is, om met de persoon te spreken, die klopt om te worden binnengelaten.

Het huis werd vaak van een extra verdieping voorzien. Daar was één kamer, die ervoor bestemd was, om zich terug te trekken. Belangrijke gasten werden daar ondergebracht. Vooral in de zomer als het heet was, kon daar verkoeling gevonden worden. Werden daar meer kamers gebouwd, dan werd het 't zomerhuis genoemd. De benedenverdieping heette dan het winterhuis. Deze bovenverdieping kon worden bereikt met een aan de buitenzijde van de woning gelegen trap. In de kamer was een bed, een tafel en een stoel. Een lamp op een standaard ontbrak niet. De bekendste bovenkamer uit het oude testament, was die, waar de profeet Elisa verbleef. De rijke vrouw uit Sunem zei tegen haar man: **“Laten we op het dak van ons huis een kamer voor hem maken en daar een bed, een tafel, een stoel en een lamp neerzetten, dan kan hij zich daar terugtrekken als hij bij ons komt.”** zo kunnen we in (2Kon 4:10 lezen. In Marcus 14:16 en Lukas 22:12 zegt Jezus: **“Hij zal jullie een grote bovenzaal wijzen, die al is ingericht en waar alles gereedstaat, maak daar het pesachmaal voor ons klaar.”** Soms, als er onvoldoende geld was om het huis van een bovenverdieping te voorzien, was men tevreden met een afdak, waaronder men verkoeling kon vinden. Zo schaars als het meubilair was in de kleine éénkamerwoningen in de dorpen, zo rijk was de stadswoning van de welgestelde gemeubileerd. Divans waren langs de muren geplaatst, waarop men overdag kon zitten en waarop voor de nacht een matras en kussens werden gelegd om erop te kunnen slapen. Het was de gewoonte om op de divan te zitten met gekruiste benen.

Voedsel

Zoals al in eerdere artikelen werd opgemerkt, werd aan het einde van de 19e en in het begin van de 20e eeuw onderzoek gedaan naar het dagelijkse leven en gewoonte van de mensen in Palestina. Dit werd vergeleken met Bijbelteksten om zo tot een zo juist mogelijke reconstructie van het leven in de tijd van het Oude- en het Nieuwe Testament te komen.

Het dagelijkse voedsel voor de gemiddelde mens was brood, olijven, olijfolie, karnemelk en kaas van hun dieren. Verder at men fruit en groenten uit eigen boomgaard en tuin. Alleen bij speciale gelegenheden gebruikte men vlees. Tot in de moderne tijd werd in Palestina onbewerkt graan gegeten. Aren met nog niet hard geworden graankorrels werden geplukt en in de handen gewreven, zodat ze uit elkaar vielen. Het eten van graankorrels gaat ver terug in de tijd. Voor wat dit laatste betreft, kunnen we in het boek Deutronomium al lezen, welke wet Mozes op dat gebied gaf. In hoofdstuk 23 vers 26 zegt hij: "En wanneer u door andermans korenveld loopt mag u wel aren plukken met de hand, maar niet de sikkel in zijn koren slaan." Lukas verhaalt er ook over. In Lukas 6:1 schrijft hij: "Toen Jezus op sabbat eens door de korenvelden liep, begonnen zijn leerlingen aren te plukken. Ze wreven die stuk tussen hun handen en aten ervan." Zo zien we, dat deze gewoonte zich door de eeuwen heen heeft weten te handhaven. Een andere gewoonte, die men nog steeds kent is het eten van geroosterde graankorrels. Hiervoor wordt graan gebruikt, dat nog niet helemaal rijp is en dat in een pan of op een ijzeren plaat wordt geroosterd. Verwijzing daarnaar kunnen we meerdere keren terugvinden. In 1Samuël 17:17 staat bijvoorbeeld: "Op een dag zei Isai tegen zijn zoon David: 'Hier heb je een zak geroosterd graan en tien broden. Breng die snel naar je broers in het legerkamp.'" Later wordt David en zijn metgezellen van de nodige proviand voorzien door Abigaïl. In het boek 1Samuël 25:18 wordt dit als volgt beschreven: "Haastig liet Abigail tweehonderd broden, twee zakken wijn, gedroogd vlees van vijf schapen, vijf schepel geroosterd graan, honderd plakken rozijnen en tweehonderd plakken gedroogde vijgen op ezels laden" Ook in 2Samuël 17:28 wordt hierover verteld.

Brood is zonder twijfel het voornaamste voedsel in het Midden-Oosten. Naar schatting leefde $\frac{3}{4}$ van de oosterse bevolking in hoofdzaak van brood. De uitdrukking "brood eten" heeft daar dezelfde betekenis als in het westen met "gaan eten" wordt bedoeld. In Bijbelse tijden werd tarwe- en gerstebrood gegeten. In het algemeen kan gezegd worden, dat tarwebrood door de rijken en gerstebrood door de minder bedeeden werd gegeten.

In het Heilige Land, waren drie soorten brood bekend. Er waren kleine broodjes, die in grootte wel wat weg hadden van beschuit. Dan was er het ronde brood, dat leek op de broden, die vandaag de dag ook, onder andere bij Turkse winkels, te koop zijn. Op de derde plaats waren er platte broden, die

wel wat overeenkomst hebben met de bij ons bekende dunne pannenkoeken. Ze zijn overigens wel wat harder. Dit brood werd wel als "lepel" gebruikt. De oosterling breekt stukjes van het brood en buigt ze enigszins lepelvormig, zodat hij er halfvloeibare sauzen of soep mee kan eten.

De meest primitieve manier van bakken, die werd toegepast, was het gebruik van een grote afgeronde steen, die in het vuur lag. Men legde een soort platte, ronde koek op de gloeiende steen. Een andere, eenvoudige, manier om brood te bakken, was een aardewerk pot in de grond. Nadat deze pot voldoende verhit was, werd een uitgerolde ronde plak deeg tegen de hete zijkant geplakt om te bakken. Dan was daar nog de uit stenen opgebouwde oven. Die had aan de binnenzijde de vorm van een rond gewelf en een stenen vloer. Aan de twee zijkanten brandde een houtvuur en in het midden werden de broden gelegd. Dit type oven was vroeger ook te vinden bij de boeren op ons eigen platte land. Bakkerijen waren al vroeg bekend. Zo blijkt in Jeruzalem in Jeremia's tijd al een Bakkersstraat te hebben bestaan. In Jeremia 37:21 staat: "Koning Sedekia beval toen Jeremia over te plaatsen naar het kwartier van de paleiswacht. Daar kreeg hij elke dag een brood uit de Bakkersstraat, totdat al het brood in de stad op was. Jeremia bleef in het kwartier van de paleiswacht."

Groente maakte, zoals al eerder is vermeld ook deel uit van het dagelijkse eten. Het meest at men bonen en linzen. In 2Samuël 17:28 worden beide groenten met name genoemd: "Ze brachten hem en zijn aanhangers dekens, kookgerei en voedsel: tarwe, gerst, meel, geroosterd graan, bonen en linzen." En, natuurlijk hebben we allemaal wel eens het verhaal van Ezau en Jacob gehoord, waarin het eerstgeboorterecht voor een bord linzensoep werd verkocht. Verder kende men uit de Egyptische tijd ook nog diverse groenten, zoals blijkt uit Numeri 11 vers 5: "We verlangen terug naar de vis die we in Egypte volop te eten hadden, naar de komkommers en watermeloenen, de prei, uien en knoflook." Ook wordt in de Bijbel over pompoenen gesproken.

Zuivelproducten, zoals wij die kennen waren er ook. Melk was niet iets, wat gebruikt werd om in te koken of ergens in te mengen, maar was een belangrijk deel van de dagelijkse voeding. Er werd niet alleen koeienmelk gedronken, maar ook schapen en geitenmelk en, zelfs kamelenmelk. Voorts waren boter, karnemelk, en kaas bekend en natuurlijk eieren.

Vlees werd alleen bij speciale gelegenheden gegeten. Als er een vreemde of een gast in huis kwam, of, wanneer er een feest te vieren was, werd vlees opgediend. Alleen koningen en de heel welgestelden aten dagelijks vlees. Dat dit zo was, blijkt wel uit 1Koningen 4:22/23, waarin de volgende hoeveelheden worden opgesomd " Aan Salomo's hof werd dagelijks de volgende hoeveelheid voedsel gebruikt: dertig ezelslasten tarwebloem en zestig ezelslasten meel, tien gemeste runderen, nog twintig runderen, honderd schapen en geiten, en dan nog herten, gazellen, reebokken en gemeste hoenders" Dat vis vaak werd gegeten is

welbekend uit de verhalen van Jezus. Roosteren is waarschijnlijk de oudst gebruikte manier om vlees klaar te maken, maar in het oude Israël minder gewoon als het koken hiervan. Nadat het vlees was gekookt werd het in stukjes gesneden en werd een bouillon gemaakt met daarin groente. Geroosterd vlees was meer iets voor de rijken en de voornamen van die tijd. Dat komt duidelijk naar voren in 1 Samuël 2:15, waarin de zoon van Eli zegt: "..... geef het vlees aan de priester om het te roosteren. Maar wel rauw; gestoofd vlees wil hij niet!"

Dat honing een heel belangrijk deel van de voeding uitmaakte mag blijken uit de belofte van God aan Abraham, dat Hij hem een "Land van melk en honing" zou schenken. Mogelijk kende men imkers, die bijenvolken hielden, echter, vaak wordt er verwezen naar citaten, dat wilde honing heel gebruikelijk was. Denk maar aan de honing, die Jonathan vond in een holle boom, de rotsholen, waarover de Psalmist schrijft en de karkassen van wilde dieren, zoals in het verhaal van Simson/Samson.

Fruit was er in overvloed, zoals olijven, hoewel het leeuwendeel daarvan verwerkt werd tot olijfolie. Verder nog vijgen, druiven, rozijnen en granaatappels.